

KITOBXONLIK MADANIYATI VA UNING INSON TAFAKKURIGA TA'SIRI

*Istamova Sh.M. – f.f.f.d.(PhD), professor
Tolibova Sh. – OXU magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada kitobxonlik madaniyatining mazmun-mohiyati, uning shakllanish bosqichlari, o'quvchi shaxsini kamol toptirishdagi, tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, kitob orqali bilim olish, mustaqil fikrlash, ma'naviy yetuklikka erishish jarayonida kitobxonlikning tutgan o'rni yoritilgan. Maqolada o'qituvchilarning kitobxonlik madaniyati, badiiy-estetik didi va intellektual salohiyatining oshirilishi ta'lim sifati va inson tafakkuriga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida ko'rib chiqiladi. Kitobxonlikning jamiyat taraqqiyotidagi roli, ayniqsa yosh avlod dunyoqarashini shakllantirishdagi o'rni keng tahlil qilingan.

Аннотация. В данной статье рассмотрена сущность культуры чтения, этапы её формирования и значение в развитии мышления и совершенствовании личности читателя. Освещается роль книги в процессе приобретения знаний, формировании независимого мышления и духовного роста. Особое внимание уделено повышению читательской культуры учителей, их художественно-эстетического вкуса и интеллектуального потенциала как важного фактора повышения качества образования и формирования мышления. Анализируется влияние культуры чтения на развитие общества и мировоззрение молодого поколения.

Abstract. This article explores the essence of reading culture, its stages of development, and its importance in shaping individual thinking and intellectual growth. It highlights the role of books in acquiring knowledge, fostering independent thought, and achieving spiritual maturity. Special attention is given to enhancing teachers' reading culture, their artistic and aesthetic taste, and intellectual capacity as key factors in improving the quality of education and developing human thought. The article also analyzes the impact of reading culture on social progress and the formation of worldview among the younger generation.

Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, tafakkur, o'qituvchi, o'quvchi, mustaqil fikrlash, estetik tarbiya, ma'naviy kamolot.

Ключевые слова: культура чтения, мышление, учитель, ученик, самостоятельное мышление, эстетическое воспитание, духовное развитие.

Keywords: reading culture, thinking, teacher, student, independent thinking, aesthetic education, spiritual development.

Zamonaviy jamiyatda ma'naviy yuksalish, intellektual taraqqiyot va erkin tafakkurli avlodni shakllantirish muhim ijtimoiy vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bunday

yuksalishga erishishda kitob va kitobxonlik madaniyatining o'zni beqiyosdir. Chunki kitob inson tafakkurini o'stiruvchi, ruhini tarbiyalovchi, axloqiy, estetik va ijtimoiy ongini shakllantiruvchi eng qadimiy va eng samarali vosita hisoblanadi. Xususan, **kitobxonlik madaniyati** bugungi kunda har bir soha vakili, ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilar uchun nafaqat kasbiy zarurat, balki shaxsiy intellektual va ma'naviy ehtiyojga aylanmog'i darkor. Kitobxonlik madaniyati bu — shunchaki ko'p kitob o'qish emas, balki o'qilgan tanlash, tushunish, tahlil qilish, undan xulosa chiqarish, hayotga tatbiq etish va unga asoslangan mustaqil fikr bildirish madaniyatidir. Bu madaniyatga ega shaxs jamiyatda faol pozitsiyaga ega bo'lib, o'z dunyoqarashi, tanqidiy tafakkuri va ijtimoiy mas'uliyati bilan ajralib turadi.

Bugungi global axborot oqimida inson ongiga har xil ma'lumotlar ta'sir etmoqda. Shu sababli, yoshlarning fikrlash madaniyatini shakllantirishda ishonchli, chuqur manbalar — ayniqsa, badiiy, falsafiy, tarixiy va ilmiy kitoblar asosiy tayanch hisoblanadi. Jumladan, **bo'lajak o'qituvchilarning** kasbiy shakllanishida kitob bilan do'stlashish, uni chuqur anglash, talqin qilish va shunga monand o'quvchilarni tarbiyalash salohiyati alohida ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki **fikrlashni o'rgatuvchi, dunyoqarashni shakllantiruvchi, madaniy-ma'naviy yo'l ko'rsatuvchi** sifatida faoliyat yuritadi. U o'quvchiga bilim emas, tafakkur mezonlarini o'rgatadi. Bu esa, eng avvalo, o'qituvchining o'z kitobxonlik madaniyatiga bog'liqdir.

Shu jihatdan olganda, **kitobxonlik madaniyatining inson tafakkuriga, xususan, bo'lajak o'qituvchilar tafakkuriga ta'sirini o'rganish** bugungi ta'lim tizimi uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki har qanday yuksak bilimli va tarbiyali jamiyat faqat kitobxon, tafakkurli va mustaqil fikrli avlod hisobiga barpo etiladi. Bugun ilm-fan va axborot texnologiyalari yuksalib borayotgan sharoitda, insonning tafakkur darajasi, tanqidiy fikrlash qobiliyati, estetik didi, axloqiy qarashlari — bularning barchasi kitob orqali rivojlanadi.

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, **ta'lim sifati va o'qituvchi salohiyatining o'zaro bog'liqligi**, avvalo, ularning doimiy mutolaa madaniyatiga ega yoki ega emasligi bilan belgilanadi. **UNESCO** ma'lumotlariga ko'ra, ta'lim sifati yuqori bo'lgan mamlakatlarda o'qituvchilarning o'rtacha kitobxonlik darajasi yiliga 30-50 ta kitobga teng bo'lsa, ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 5 tadan ham kam. Bu esa o'qituvchining shaxsiy va kasbiy kamoloti uchun kitobxonlik madaniyatining qanday strategik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kitobxonlik madaniyati — bu nafaqat kitob o'qish odati, balki ma'naviy ehtiyoj, mustaqil tafakkur, tanqidiy fikrlash, badiiy-estetik did va doimiy o'rganishga bo'lgan ichki rag'batni o'z ichiga oluvchi murakkab pedagogik hodisadir. Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, bu madaniyat quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Kitob tanlash madaniyati** — mavzuning dolzarbligini anglash, ishonchli manbalarni farqlay olish;

• **Mazmunga chuqur kirish** – o‘qilgan matnni tahlil qilish, xulosa chiqarish, turli qarashlarni taqqoslay olish;

• **Tarbiyaviy ta’siri** – o‘quvchi shaxsida axloqiy, vatanparvarlik, milliy g‘urur kabi sifatlarni shakllantirish.

Masalan, Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida kitobni “ma’naviyat quyoshi” deb ataydi va yosh avlodni mutolaa qilishga undaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, kitob insonning kognitiv (bilish), affektiv (emotsional) va reflektiv (o‘zini anglash) jihatlariga faol ta’sir ko‘rsatadi. O‘qish davomida: **tasavvur va xotira** rivojlanadi; **kreativ fikrlash** va muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashuv kuchayadi; **Ichki nutq** boyiydi, bu esa bolalar bilan ishlashda pedagog uchun muhim psixologik tayyorgarlikni shakllantiradi.

Badiiy adabiyot o‘qigan talaba o‘zini personaj o‘rniga qo‘yib ko‘ra boshlaydi – bu empatiya (rahmdillik) va ijtimoiy-emotsional intellekt rivojiga olib keladi.

Badiiy adabiyot o‘quvchining ruhiyatini tarbiyalaydi, hayotga bo‘lgan estetik qarashlarini shakllantiradi. Bo‘lajak o‘qituvchi uchun bu jihat ikki yo‘nalishda muhim:

1. O‘zi o‘quvchi sifatida badiiy asarlardan ilhomlanadi, shaxsiy dunyoqarashi kengayadi;

2. O‘z o‘quvchilarida ham badiiy-estetik qadriyatlarni uyg‘otishga qodir bo‘ladi.

Kitob insonni o‘z chegaralaridan chiqib, butun dunyo bilan tanishtiradi. Tarix, san’at, din, falsafa – bularning barchasini o‘rganish imkonini aynan kitob beradi. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun bu imkoniyat:

✓ Turli madaniyat va g‘oyalarga ochiq bo‘lish;

✓ O‘z kasbiy faoliyatida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish;

✓ Ijtimoiy jarayonlarga faol va ongli fuqarolik munosabatini shakllantirish kabi natijalarni beradi.

UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, ilg‘or ta’lim tizimlarida pedagoglarning o‘rtacha oylik kitobxonlik ko‘rsatkichi yuqori bo‘lib, bu ularning o‘quvchilarga berayotgan bilim sifati bilan bog‘liqdir.

Kitobxonlik madaniyati – bu nafaqat ma’naviy ehtiyoj, balki tafakkur erkinligi, kasbiy yetuklik va intellektual taraqqiyotning poydevoridir. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilar uchun bu madaniyatning shakllanishi zaruratdir. Ular kitob orqali nafaqat bilim oladilar, balki o‘z shaxsiyatlarini, hayotga va insoniyatga bo‘lgan munosabatlarini qayta shakllantiradilar.

Kitobxonlik madaniyati inson tafakkurining ildizlaridir. Bo‘lajak o‘qituvchi sifatida talabalarning bu madaniyatga ega bo‘lishi ularning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy yetukligini ta’minlaydi. Kitob – bu nafaqat bilim manbai, balki insonni inson qiluvchi eng muhim ijtimoiy hodisadir.

Pedagogik, psixologik va badiiy adabiyotlar tahlili asosida shuni aytish mumkinki, kitobxonlik madaniyati o'z-o'zini anglash, mustaqil fikrlash, badiiy-estetik qarashlar, axloqiy mezonlar va keng dunyoqarashni shakllantirishga bevosita xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilar bu madaniyatni o'zlashtirmasdan turib, o'z shogirdlarida intellektual o'sishni ta'minlay olmaydi. Shuning uchun pedagogik ta'lim jarayonida bu madaniyatni shakllantirish strategik vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Выготский Л.С. Психология и мышление. – Москва: Педагогика, 1986.
2. UNESCO Global Education Monitoring Report, 2022. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233557_spa?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-0648820b-aac4-4018-b4e9-86881684616e.
3. Maxsudovna, I. S., & Qizi, S. M. S. (2022). The role and importance of puzzles in the development of intellectual abilities of primary school students. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(2), 209-213.
4. Maxsudovna, I. S., & To'ymurodovna, Q. G. (2025). ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (KAHOOT, EDUCAPLAY KABI PLATFORMALAR MISOLIDA). *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(2), 177-180.
5. Истамова, Ш. М. (2021). ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ ВА ЁЗМА АДАБИЁТ НАМУНАЛАРИДА ТУШ МОТИВЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ: Истамова Шоҳида Махсудовна, филология фанлари буйича фалсафа доктори. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (6), 16-19.4.
6. Jalilovna, Q. Z., & Maqsudovna, S. I. (2024). O 'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA LUG 'AT USTIDA ISHLASH USULLARI. *Methods of applying innovative and digital technologies in the educational system*, 1(2), 184-186.
7. Jalilovna, Q. Z., & Maqsudovna, S. I. (2024). LUG'AT USTIDA ISHLASHNING LINGVISTIK ASOSLARI VA VAZIFALARI. *PEDAGOG*, 7(6), 186-189.
8. Maxsudovna, I. S., & To'ymurodovna, Q. G. (2024, February). BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. In *International conference on multidisciplinary science* (Vol. 2, No. 2, pp. 59-64).
9. Makhsudovna, I. S. (2023). Dreams as a Means of Psychological Analysis.
10. Истамова, Ш. М. *Поэтико-композиционные функции сна в художественном произведении* (Doctoral dissertation, (PhD) по филологии: 10.00. 02/Истамова Шоҳида Махсудовна).

11. Истамова, Ш. М. СЛОВИДЕНИЯ И СИМВОЛ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ. *Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума*, 72.
12. Истамова, Ш. М., & Шарипова, М. Б. (2024). ЛИТЕРОНОМИК ТАЖНИС САНЪАТИ АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИДА. *Экономика и социум*, (5-2 (120)), 1072-1075.
13. Анъанавий туш рамзларининг поэтик матнда берилиши. ШМ Истамова. - Новое слово в науке и практике: гипотезы и ..., 2017
14. Ш Истамова. Поэтико-композиционные функции сна в художественном произведении. Автореферат.
<https://inlibrary.uz/index.php/autoabstract/article/view/71079>
15. Nabiyeva N. *Kitobxonlik madaniyati va uning psixologik jihatlar*. – “Ta’lim va rivojlanish”, 2021, №3.
16. Istamova Sh.M. ZAMONAVIY O‘ZBEK NASRIDA TUSH MOTIVIDAN FOYDALANISH AN‘ANASI./ IQRO JURNALI – volume 15, issue 01, 2025. ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245, SJIF–5,431.
<http://www.wordlyknowledge.uz/>
17. Istamova Sh.M. SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDA MILLIY QADRIYATLARNING BADIY IFODASI.
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=YHKKJjUAAAAJ&citation_for_view=YHKKJjUAAAAJ:UebtZR9Y70C
18. I.Sh. Maxsudovna, N.U. Sulaymonovich. MUSTAQIL ISHLAR-ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMIDA BOSHLANG ‘ICH SINFI O ‘QUVCHILARI NUTQIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM OMILI/ *Pedagogik Tadqiqotlar*. Vol. 3 No. 1 (2025) .
<https://www.wosjournals.com/index.php/ptj/article/view/1627>
19. Sulaymonovich, S. F., & Maqsudovna, I. S. (2020). Types of lexical meanings. *Journal of Critical Reviews*, 7(6), 481-484.